

Afacerea Dreyfus – de la eroare judiciară la proces politic

Ionuț Șerban*

The „Dreyfus” Affair – from judicial error to political process

Abstract

The French captain Alfred Dreyfus was in the center of an „affair” with profound implications not only for the French society but for the European society too at the end of the XIX-th century and the beginig of the XX-th century. Treason, espionage, antisemitism there are only a few of the characteristics of this „affair” in which professionals from the army, justice, jurnalism, cultural life were crossed with the public opinion, transformed in an impartially instance.

Cuvinte cheie: trădare, spionaj, antisemitism, eroare judiciară, proces politic, falsificare

Key words: treason, espionage, anti-Semitism, miscarriage of justice, political process, forgery

Căpitanul francez Alfred Dreyfus¹ și-a legat numele de o „afacere” cu implicații profunde pentru societatea franceză dar și europeană la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX. Trădare, spionaj, antisemitism sunt numai câteva din leit-motivurile acestei „afaceri” în care s-au interesat profesioniștii ai armatei, justiției, jurnalismului, vieții culturale cu opinia publică, devenită arbitru incontestabil. Vom încerca să reunim aspectele acestei „afaceri”, pentru a oferi o viziune unitară a acesteia.

1. Probele incriminatoare. La 25 septembrie 1894, la sediul Ambasadei Germaniei, din Paris, un agent francez infiltrat, sub acoperire, a descoperit un document denumit "borderou", conținând date despre înzestrarea cu armament a Franței, precum și informații legate de Madagascar². Pe borderou, exista un text

* Asist. univ. drd. la Universitatea din Craiova, Facultatea de Istorie, Filosofie, Geografie, Catedra de Istorie

¹ Alfred Dreyfus (9 octombrie 1859 - 12 iulie 1935), ofițer francez de origine evreiască, a fost condamnat în anul 1894 pentru trădare de țară la deportare pe viață, fiind acuzat de transmiterea de secrete militare către Germania. Dreyfus a fost condamnat pe 22 decembrie 1895 la degradare militară - sentință adusă la îndeplinire pe 5 ianuarie 1895 în curtea Școlii militare - și la deportare pentru muncă silnică în Ile du Diable (insula Diavolului), Guiana Franceză. Abia în anul 1896, noul șef al spionajului militar francez, Colonelul Picquart, a descoperit că adevăratul trădător era Maiorul Esterhazy. În urma acestor noi dezvăluiri, Picquart este transferat în Tunisia, iar Maiorul Esterhazy este judecat și achitat în 1897. Convins de nevinovăția lui Dreyfus, scriitorul Emile Zola a publicat pe 13 ianuarie 1898, pe prima pagină a ziarului *L'Aurore*, un articol intitulat: *J'accuse*, adresat președintelui Republicii, Félix Faure, în care ataca cu asprime conducerea țării și așa numita afacere Dreyfus, fapt ce a condus la confruntări aprinse și la o reinviere a antisemitismului. În anul 1899, cu ocazia rejudecării procesului, Dreyfus a fost condamnat la 10 ani de închisoare, fiind grațiat pe 19 septembrie 1899 de președintele Émile Loubet și reabilitat abia pe 12 iulie 1906: Duncan Townson, *Dictionary of Modern History*, Penguin Books, London, 1994, p. 228-229.

² Jean Doise, *Un secret bien gardé - Histoire militaire de l’Affaire Dreyfus*, Le Seuil, Paris, 1994, p.55-56.

scris de mână conținând o notă cu privire la tunul de 120 C, piesă de artilerie care va reprezenta numai 1,4% din parcul de artilerie modernă franceză în anul 1914 și 6% din întreaga artilerie, o notă cu privire la o modificare adusă formațiunilor de artilerie, o notă privind Madagascarul și proiectul manualului de tir al artileriei de campanie³.

Ministerul de Război al Republicii Franceze a demarat imediat o anchetă, condusă de maiorul Du Paty de Clam, asistat de alți doi ofițeri, având ca scop depistarea autorului scurgerii de informații, care afecta, în mod direct, siguranța națională a Franței. Anchetatorii considerau că scrisul de pe borderou avea trăsături asemnătoare cu scrisul ofițerului francez de Stat-Major, căpitanul Alfred Dreyfus⁴.

La 10 octombrie 1894, Ministerul de Război a comunicat Președintelui Republicii Franceze, Casimir Périer, rezultatul anchetei provizorii, precum și numele suspectului. Pentru a elimina orice suspiciune și a stabili exact al cui era scrisul, s-a decis consultarea a doi grafologi renumiți în Franța. În realitate, doar Gobert, expertul în grafologie al Băncii Franceze avea autoritate în domeniu, în timp ce Alphonse Bertillon, inventatorul antropometriei judiciare, nu era un desăvârșit expert în grafologie. Deși, Bertillon și Gobert aveau păreri diferite, s-a mers pe ipoteza prezentată de Bertillon, potrivit căreia, diferențele dintre cele două tipuri de scris (de pe Borderou, și cel al lui Alfred Dreyfus) fuseseră intenționate, pentru a deruta o eventuală anchetă⁵.

2. Ancheta preliminară. Pe 13 octombrie 1894 căpitanul Alfred Dreyfus era convocat printr-o notă de serviciu la Ministerul de Război în data de 15 octombrie, ora 9 pentru o inspecție generală⁶. La 15 octombrie 1894, ora 9 dimineața, căpitanul Alfred Dreyfus se prezenta la Ministerul de Război, în ținută civilă, așa cum i se specificase în nota de serviciu⁷, fiind primit de colonelul Picquart și condus în cabinetul Șefului Marelui Stat Major⁸. Aici, căpitanul este primit de Maiorul du Paty de Clam, de Cochefert, șeful poliției secrete, secretara sa și de Gribelin, care se ocupa de arhivarea dosarelor⁹. Sub pretextul că are degetele rănite, Maiorul du Paty de Clam l-a rugat să scrie, după dictare, o scrisoare, care s-a dovedit ulterior a conține frazele din borderou¹⁰. Acuzându-l de înaltă trădare, du Paty de Clam îl arestează și îi înmânează un revolver pentru a se sinucide. Alfred Dreyfus și-a declarat nevinovăția, refuzând „variante onorabilă” a anchetatorilor¹¹. Drept urmare, Dreyfus este „condus” în închisoarea militară din strada Cherche-

³ *Ibidem*; vezi și Marcel Thomas, *L’Affaire sans Dreyfus*, Fayard - Idégraf vol. I., Genève, 1961, p.140-141.

⁴ Jean Doise, *op.cit.*, p.56.

⁵ Alfred Dreyfus, *Five Years of My Life, 1894-1899*, McClure, Phillips, New York, 1901, p. 17; vezi și Conseil de guerre de Rennes, *Le procès Dreyfus devant le conseil de guerre de Rennes (7 août-9 septembre 1899)*, tome deuxième, P.V. Stock Editeur, Paris, 1900, p. 322

⁶ Alfred Dreyfus, *op.cit.*, p. 5.

⁷ *Ibidem*

⁸ *Ibidem*, p. 7.

⁹ *Ibidem*

¹⁰ *Ibidem*, p.8

¹¹ *Ibidem*, p. 9; vezi și Joseph Reinach, *Histoire de l’affaire Dreyfus*, vol. I, Paris, 1901, p. 107-110.

Midi și încarcerat într-o celulă a cărei fereastră avea vederea către curtea condamnaților, fiind plasat într-o strictă izolare¹².

Au urmat șapte zile de aspru interogatoriu, maiorul du Paty de Clam acționând ca un ofițer al poliției judiciare, însă atât perchezițiile, cât și interogatoriile nu oferiseră anchetatorilor nici un indiciu de vinovăție¹³. În aceste condiții, maiorul du Paty de Clam a remis, la 29 octombrie 1894, un raport ministrului de război, Mercier, în care solicita suspendarea anchetei și achitarea căpitanului Alfred Dreyfus. În aceeași zi, Jurnalul „La Libre Parole” făcea publică „Afacerea Dreyfus” dând naștere unei violente campanii de presă, campanie alimentată și de anumite surse din Ministerul de Război Francez cu vederi antisemite, vederi ce coincideau cu cele ale unei părți a presei franceze, fapt ce direcționa atcul mediatic asupra căpitanului Dreyfus, care avea origine evreiască¹⁴.

Astfel, în urma virulentei campanii mediatice, la 31 octombrie 1894¹⁵, Ministerul de Război a declarat că un ofițer francez a fost arestat preventiv pentru înaltă trădare, fiind instrumentată o anchetă internă. Din această cauză, Consiliul de Miniștri va lua decizia trimiterii în judecată a căpitanului Alfred Dreyfus sub acuzația menționată¹⁶. Pe 3 noiembrie 1894, generalul Saussier, Guvernatorul Militar al Parisului semna ordinul prin care era începută ancheta preliminară oficială a cazului pentru Curtea Marțială. După o lună de cercetări neconcludente, pe 4 decembrie 1894, același general Saussier semna ordinul¹⁷ care va da startul la unul dintre cele mai controversate procese din istoria omenirii.

3. Procesul. La 19 decembrie 1894, într-o ședință cu ușile închise, a început procesul lui Alfred Dreyfus în fața Consiliului de Război. Acuzarea a fost reprezentată de maiorul Bexon d'Ormescheville, iar apărarea de către avocatul Demange. Ministerul de Război a fost reprezentat de colonelul Picquart¹⁸.

Singura probă incriminatoare din dosar erau concluziile grafologului Bertillon, probă care a fost înlăturată cu ușurință. Marele avocat Fernand Labori, apărătorul lui Dreyfus, la redeschiderea procesului, va spune: "*La început a fost borderoul... Nu a existat decât borderoul*", adăugind imediat: "*Este prea mult spus, nu a existat decât scrisul de pe borderou*"¹⁹.

Maiorul du Paty, conducătorul anchetei, a adus la cunoștința președintelui Consiliului de Război două dovezi împotriva lui Dreyfus.

Prima, reprezenta o scrisoare semnată, cu pseudonimul "Alexandrine" și atribuită de Quai d'Orsay atașatului militar italian, Alessandro Panizzardi, ca fiind adresată atașatului militar german Max von Schwartzkoppen. În realitate scrisoarea aparținea lui von Schwartzkoppen și conținea răspunsul acestuia la cererea lui

¹² Alfred Dreyfus, *op.cit.*, p. 10-11.

¹³ *Ibidem*, p. 11-12.

¹⁴ Jean Denis Bredin, *L’Affaire*, Fayard, Paris, 1993, p.80.

¹⁵ *** *Chronik des 19. Jarhunderts*, Harenberg, Chronik Verlag, Dortmund, 1993, p. 805.

¹⁶ *** *Le procès Dreyfus devant le conseil de guerre*, Paris, 1901, p.332.

¹⁷ Alfred Dreyfus, *op.cit.*, p. 15-17.

¹⁸ *Ibidem*, p. 20-21.

¹⁹ Marcel Thomas, *op.cit.*, p. 189.

Panizzardi, care era interesat de planurile localității Nice²⁰. Confuzia rezultă din faptul că atât Alessandro Panizzardi, cât și von Schwartzkoppen foloseau același pseudonim²¹. Scrisoarea avea următorul pasaj : " *Găsi alături planurile principale ale localității Nice pe care canalia de D. mi le-a remis pentru dv....*"²². Deși proba nu a fost prezentată așa cum se impunea, atât apărării, cât și acuzării, instanța a fost convinsă că inițiala D. era dovada inatacabilă a implicării căpitanului Alfred Dreyfus. Ulterior s-a demonstrat că ștampila conținând specificația „martie 1894” era apocrifă, scrisoarea fiind, în realitate din 1892, iar misteriosul D., era în realitate un anume Dubois²³.

A doua probă era o telegramă cifrată, din 2 noiembrie 1894, interceptată, avându-l ca expeditor pe atașatul militar italian Alessandro Panizzardi și ca destinatar pe șeful său de Stat major. Conținutul telegramei era următorul : " *Dacă căpitanul Dreyfus nu a avut relații cu dv. ar fi necesară o dezmințire din partea ambasadorului, pentru a se evita comentariile presei*"²⁴. Răspunsul generalului Marselli preciza: „*Statul major italian nu a avut niciodată relații directe sau indirecte cu căpitanul Dreyfus.*"²⁵ ”

Decifrarea telegramei s-a făcut greșit pentru a-l incrimina pe Alfred Dreyfus, și anume: " *Căpitanul este arestat; Ministerul de război are dovada relațiilor sale cu Germania; dezmințire oficială, emisarul nostru este la curent*"²⁶. În realitate, atașatul militar dorea ca guvernul său să emită o dezmințire oficială, în cazul în care Dreyfus nu era spion în slujba Italiei, la acea dată membră a Triplei Alianțe, alături de Germania și Austro-Ungaria²⁷.

4. Sentința. La 22 decembrie 1894, tribunalul militar, luând în considerare probele administrate în dosarul secret, a pronunțat în unanimitate, condamnarea căpitanului Alfred Dreyfus la deportare perpetuă într-o incintă fortificată și la degradare militară, cu posibilitate de a face recurs²⁸. Judecat la 31 decembrie 1894, recursul a fost respins, menținându-se condamnarea.

La 5 ianuarie 1895, în curtea Școlii Militare din Paris, a avut loc, în fața a 4000 de soldați și ofițeri degradarea militară a căpitanului Alfred Dreyfus. În timp ce un sergent din Garda Republicană îi frângea, în mod simbolic, sabia, și îi smulgea epoleții și semnele distinctive ale uniformei franceze, Albert Dreyfus și-a declarat nevinovăția, demn, fără emoție, având tăria să strige: „Trăiască Franța, trăiască armata!”²⁹”

²⁰ Joseph Reinach, *op.cit.*, p. 31-32.

²¹ *Ibidem*, p. 31.

²² *Ibidem*; vezi și Pierre Birnbaum, *L’Affaire Dreyfus, la République en péril*, Gallimard, coll. « Découvertes », 1994, p.43.

²³ Joseph Reinach, *op.cit.*, p. 32-32; Pierre Birnbaum, *op.cit.*, p. 43; vezi și Cour de Cassation, colectiv, *De la justice dans l’affaire Dreyfus*, Fayard, 2006, p. 92.

²⁴ Joseph Reinach, *op.cit.*, p. 244.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Téodore Reinach, *Histoire sommaire de l’affaire Dreyfus*, Paris, 1924, p. 163.

²⁷ *** *Brockhaus Enzyklopadie*, Band 5, F.A. Brockhaus, 1993, p.680.

²⁸ Joseph Reinach, *op.cit.*, p. 448.

²⁹ Alfred Dreyfus, *op.cit.*, p. 50-51.

La 13 aprilie 1895, Albert Dreyfus a fost debarcat pe insula Diabolului, o stâncă pustie în arhipelagul Insulelor Salvării, situat în largul coastelor Americii de Sud și internat într-un fost lagăr de leproși³⁰.

5. Descoperirea implicării maiorului Esterhazy. Redeschiderea cazului Dreyfus. Îmbolnăvirea colonelului Sandher a dus la numirea în fruntea "secției de statistică" a armatei franceze, în iulie 1895, a colonelului Georges Piquart³¹, **reprezentantul Ministerului de Război Francez la procesul lui Dreyfus.** Piquart remarcase fragilitatea probelor acuzării încă din timpul procesului, fapt care l-a fost determinat să examineze cu atenție o depeșă interceptată din data de **1 martie 1896, avându-l ca expeditor pe colonelul Schwartzkoppen** și ca destinatar pe contele Walsin - Esterhazy, maior de infanterie³². Piquart a constatat că scrisul de pe borderoul descoperit la Ambasada Germaniei la Paris și cel de pe depeșă erau identice, așadar, legătura dintre spionajul german și Statul Major Francez nu putea fi decât maiorul Esterhazy³³. În urma investigațiilor făcute asupra acestuia, a reieșit caracterul său imoral (împătimit de jocuri de noroc, înglodat în datorii), disprețuitor al valorilor familiale (își părăsise soția și copiii pentru a trăi cu amanta sa) și, incalificabil pentru un ofițer, calomniator al poporului francez în mediile publice. Toate acestea creau premisa faptului că maiorul Esterhazy era capabil să trădeze, spionând în favoarea germanilor³⁴.

Colonelul Georges Piquart a întocmit un raport, pe care l-a prezentat Loctiitorului Șefului Statului Major Francez, Generalul Gnose, în septembrie 1896. Acesta a considerat că Piquart a fost prea zelos în efectuarea anchetei, că era inoportun să se declare eroarea judiciară, din cauza efectului negativ asupra imaginii armatei franceze, impunându-i să nu meargă mai departe cu ancheta, deoarece afacerea fusese încheiată, exista deja un vinovat³⁵. Piquart a refuzat, fiind apoi detașat în Tunisia³⁶, deoarece devenise incomod. Piquart a dezvăluit aceste detalii avocatului Leblois, care l-a răspândit în presă. Ulterior, în 1898, Piquart a fost închis la Cherche-Midi, pentru 381 de zile, unde s-a încercat suprimarea sa prin servirea unei omlete cu sticlă pisată³⁷.

Treptat, dintr-o problemă a justiției militare, condamnarea lui Dreyfus a devenit o „afacere” politică, apărând tabere pro și contra. Astfel, în noiembrie 1896, la Bruxelles, a fost difuzat în trei mii de exemplare memoriul semnat Bernard Lazare și intitulat *O eroare judiciară: adevărul asupra afacerii Dreyfus*,

³⁰ Michel Mourre, *Dictionnaire encyclopedique d'histoire*, vol. II, Bordas, Paris, 1996, p.1722-1723.

³¹ Théodore Reinach, *op.cit.*, p. 54.

³² Marcel Thomas, *op.cit.*, p.276.

³³ Pierre Birnbaum, *op.cit.*, p. 56.

³⁴ Jean Denis Bredin, *op.cit.*, p.107.

³⁵ Jean Doise, *op.cit.*, p. 24-25.

³⁶ Jean Denis Bredin, *op.cit.*, p.167.

³⁷ Constantin Antip, *Emile Zola. "Adevărul este în marș"*, în „Magazin Istoric”, An XXXII, nr,8, 1998, p. 71.

prin care se demonstrează nevinovăția lui Dreyfus. Memoriul a fost trimis deputaților, mai multor personalități și ziarelor pariziene³⁸.

La 13 iulie 1897, avocatul Louis Leblois, prietenul și confidentul colonelului Piquart, deși promisese menținerea secretului, a adus la cunoștința Vicepreședintelui Senatului, Scheurer-Kestner, informațiile furnizate de fostul șef al „secției de statistică”³⁹. La rândul său, Scheurer i-a informat pe Președintele Republicii Franceze Félix Faure, pe Președintele Consiliului de Miniștri, Méline, pe Ministrul de Război, Billot. Cu toate acestea, întrucât oficialitățile nu doreau să redeschidă dosarul Dreyfus, informațiile lui Piquart nu au produs nici un efect⁴⁰. Presa a contraatacat, publicând în facsimil borderoul de la care a pornit procesul. Efectul a fost imediat. Un bancher, Castro, a recunoscut scrisul de pe borderou ca aparținând unui datornic al său, numit ... Esterhazy⁴¹.

La puțin timp după condamnare, fratele căpitanului Albert Dreyfus, Mathieu Dreyfus, a inițiat o campanie de informare a forurilor militare și politice în scopul revizuirii procesului. La 15 noiembrie 1897, el a adresat o scrisoare Ministrului Justiției prin care îi făcea cunoscut acestuia că Esterhazy este autorul borderoului⁴².

În luna decembrie 1897, marele romancier Emile Zola, cunoscut pentru spiritul său justițiar, a fost contactat de Vicepreședintele Senatului Scheurer-Kestner și de avocatul Fernand Labori, în scopul de a conlucra pentru achitarea și reabilitarea lui Dreyfus. El și-a declarat adeziunea la cauza lui Dreyfus, după ce s-a convins că acesta era nevinovat⁴³.

Evoluția situației a determinat Ministerul de Război să inițieze, la 4 decembrie 1897 o anchetă, împotriva lui Esterhazy, instrumentată de către Consiliul de Război. Cu toate că maiorul Ravary⁴⁴, conducătorul instrucției, a constatat nevinovăția lui Esterhazy, guvernul a decis trimiterea acestuia în judecată, din cauza probelor de care presa făcea uz. Procesul a început la 10 ianuarie 1898, maiorul Esterhazy fiind achitat, în pofida probelor prezentate⁴⁵.

Emile Zola a deschis calea ce va duce la soluționarea pozitivă a cazului Dreyfus: acesta trebuia supus judecării societății civile. Aplicând principiul lui Nicolo Machiavelli „*scopul scuză mijloacele*”, Zola dorea să provoace un proces de calomnie în presă, preconizând că forurile vizate, Ministerul apărării și cel al Justiției vor mușca momeala, făcându-i jocul, prin acționarea sa în instanță.

Mobilul deschiderii procesului urma să fie o scrisoare adresată președintelui Franței, Félix Faure, prin care să aducă acuze grave unor persoane determinate. În noaptea ce a urmat achitării lui Esterhazy, la 12 ianuarie 1898

³⁸ Théodore Reinach, *op.cit.*, p. 73-74.

³⁹ Jean Doise, *op.cit.*, p. 109-110.

⁴⁰ Théodore Reinach, *op.cit.*, p. 87-88.

⁴¹ *Ibidem*, p. 89.

⁴² Mathieu Dreyfus, *L’Affaire telle que je l’ai vécue*, Bernard Grasset, Paris, 1978, p. 47.

⁴³ *** *Der Grosse Ploetz. Die Daten Enzyklopadie der Weltgeschichte*, Ploetz Verlag, Freiburg, 1999, p. 948-949.

⁴⁴ Théodore Reinach, *op.cit.*, p. 100-103.

⁴⁵ Jean Denis Bredin, *op.cit.*, p.227.

scriitorul a dus la redacția ziarului "L' Aurore", scrisoarea. Georges Clemenceau, alături de directorul publicației Ernest Vaughan au citit textul, căruia nu i se dăduse un titlu. Vaughan a spus că titlul era sugerat chiar de Zola: "J' accuse...!", care, pe 13 ianuarie 1898, când a fost tipărită în „L' Aurore” și răspândită prin Paris, a avut efectul unei bombe⁴⁶. Antidreyfusarii căzând în capcana întinsă de Zola, cinci zile mai târziu, prin Ministrul de Război fac plângere penală împotriva lui Zola și a lui Perrenx, girantul ziarului „L' Aurore”. Camera Deputaților a votat cu 312 voturi și 122 contra să-l acționeze pe Zola în justiție, făcându-se vinovat de delictul prevăzut și pedepsit de articolele 23, 29, 30, 31, 35, 42, 43, 45, 59 din Legea Presei din 29 iulie 1881, ca și de articolele 50 și 60 din Codul Penal. Pus pe rol la 7 februarie 1898, procesul s-a încheiat la 23 februarie 1898⁴⁷.

Apărătorul lui Zola a fost avocatul Ferdinand Labori, asistat de Georges Clemenceau. În pledoaria sa, Labori, care chiar va fi împușcat, scăpând totuși cu viață, a încercat să înlăture acuzația de trădare adusă lui Dreyfus, demonstrând nevinovăția lui și culpabilitatea lui Esterhazy.

După 15 zile, cât a durat procesul, deși apărarea a propus aproape două sute de martori, majoritatea ferindu-se să spună adevărul, invocând instituția secretului profesional, Instanța a decis că nu exista nici o legătură de conexitate ori de indivizibilitate între cauzele menționate de apărare⁴⁸.

Pe 23 februarie 1898 lua sfârșit procesul, iar jurații, aflați sub o imensă presiune, după numai o jumătate de oră de deliberare hotărâu: inculpații au fost găsiți vinovați, iar magistrații au stabilit pedepsele: Zola a primit pedeapsa maxima, 1 an de închisoare și o amendă de 3000 de franci, iar Perrenx numai 4 luni de închisoare și 3000 de franci amendă⁴⁹. Sentiința de condamnare a fost atacată de Zola cu recurs, motivat de faptul că, potrivit legii presei, ofițerii lezați trebuiau să formuleze acțiunea penală și nu Ministrul de Război, recursul fiind admis. Militarii au făcut, însă, o nouă plângere penală, investind astfel curtea cu jurați din departamentul Seine-et-Oise⁵⁰.

La 23 mai 1898 începea, la Versailles, al doilea proces al lui Zola. Romancierul a invocat excepția de procedură a incompetenței teritoriale, care a fost însă respinsă. Pentru a obține, totuși, o amânare, avocatul a declarat recurs. Pe 18 iulie 1898, procesul lui Zola a fost reluat la Versailles și, pentru că acesta avea să se desfășoare sub auspicii nefavorabile, Zola a fost sfătuit de Labori și Clemenceau să părăsească Franța. Romancierul, însoțit de soția sa, pleacă în Anglia, la Londra, fiind nevoit, datorită hăituirii continue, să-și schimbe permanent numele și adresa⁵¹.

Ministrul de război, generalul Cavaignac, îndoindu-se de autenticitatea documentelor pe care le-a citit în Cameră, l-a însărcinat, la 13 august 1898, pe căpitanul Cuiquet să revizuiască dosarul Dreyfus⁵² și astfel s-a descoperit că

⁴⁶ *Ibidem*, p. 234.

⁴⁷ Constantin Antip, *loc.cit.*, p. 70.

⁴⁸ Téodore Reinach, *op.cit.*, p. 117.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 119.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 119-120; vezi și *** *Proces Zola*, Paris, 1898, p.503-505.

⁵¹ Téodore Reinach, *op.cit.*, p. 120-121.

⁵² *Ibidem*, p. 136.

documentul semnat "Alexandrine" invocat ca autentic prin vocea generalului Gabriel Pellieux era fals, iar bănuielile au căzut asupra maiorului Joseph Henry, devenit colonel și, ulterior succesori al lui Piquart la șefia serviciului de statistică. La interogatoriul care i s-a luat, Henry a mărturisit că a falsificat întregul text, cu excepția primelor cuvinte și a semnăturii⁵³. Arestat, s-a sinucis, tăindu-și gâtul, la 31 august 1898 în închisoarea Mont-Valerien⁵⁴. În timpul percheziției efectuate la domiciliul amantei lui Esterhazy, s-a descoperit chipiul acestuia, care avea în căptușeală adevăratul document ce-l incrimina pe Esterhazy. Arestarea acestuia era, acum, inevitabilă. Pe data de 4 septembrie 1898, compromis prin probele descoperite la anchetă, Esterhazy a părăsit Franța și s-a refugiat la Londra⁵⁵. A mărturisit corespondentului „*Le Figaro*” că el era autorul borderoului care a condus la condamnarea lui Dreyfus. Generalul Cavaignac și generalul de Boisdeffre, șeful Statului-major au demisionat. La 26 septembrie 1898, Ministrul Justiției sesiza Curtea de Casație cu o cerere de revizuire a procesului lui Dreyfus⁵⁶, iar pe 27 și 28 octombrie⁵⁷ același an a avut loc, în plină criză ministerială, prima ședință a Secției penale care, pe 29 octombrie, admitea revizuirea și ordona o anchetă suplimentară⁵⁸. În urma acestei decizii, antirevizioniștii declanșează manifestații, campanii de presă, atacuri violente în ziare etc. Scriitorul Joseph Reinach, care publicase în „*Siècle*” o serie de articole defăimătoare la adresa colonelului Henry privind afacerea Dreyfus, este acționat în justiție pentru injurii de Văduva acestuia, obținând condamnarea sa⁵⁹. Mai mult, pentru a o sprijini în acțiunea sa, ziarul "*La libre parole*" a deschis o listă de subscripții, acțiune care a dat rezultate: 14 mii de persoane, printre care 53 de deputați⁶⁰, au trimis ziarului 131 000 franci aur, pentru a ridica o statuie colonelului Henry, al cărui act de falsificare a fost văzut ca fiind „patriotic”⁶¹. În aceste condiții, președintele Curții de Casație, Mazeau, a propus ministrului Justiției judecarea cererii de revizuire de către secțiile reunite ale Curții⁶². Astfel, la 3 iunie 1899, Curtea de Casație, cu toate secțiile reunite, compusă din 50 magistrați, a pronunțat în unanimitate, casarea sentinței de condamnare a lui Dreyfus din 1894 trimitând cauza spre rejudecare consiliului de război din Rennes⁶³. Zola și Dreyfus au revenit în Franța în luna iunie⁶⁴. Procesul în fața consiliului din Rennes începea la 7 august 1899 într-o atmosferă tensionată,

⁵³ *Ibidem*, p. 137.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 138; vezi și Constantin Antip, *art.cit.*, II, în *Emile Zola. "Adevărul este în marș"*, în „Magazin Istoric”, An XXXII, nr. 9, 1998, p.71.

⁵⁵ Théodore Reinach, *op.cit.*, p. 138.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 145.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 147.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 148.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 139.

⁶⁰ Pierre Miquel, *L'affaire Dreyfus*, Presses Universitaires de France – PUF, 1959, p. 92.

⁶¹ Théodore Reinach, *op.cit.*, p. 139.

⁶² *Ibidem*, p. 156.

⁶³ France. Cour de Cassation, *Débats de la Cour de cassation : la révision du procès Dreyfus*, 1995, p. 705.

⁶⁴ Mathieu Dreyfus, *op.cit.*, p. 206-215.

influențată de numeroșii conspiratori infiltrați la nivel înalt în Statul-major⁶⁵. La 9 septembrie 1899 Consiliul de la Rennes îl condamnă pe Dreyfus, cu 5 voturi pentru și 2 împotriva, sentința fiind trădare cu circumstanțe atenuante⁶⁶. Sfârșitul anului 1899, marcat de decesul lui Félix Faure și de schimbări la nivelul guvernului relansa posibilitatea reabilitării lui Dreyfus. Cu toate acestea, noul guvern nu s-a angajat în revizuirea procesului lui Dreyfus, ci, a preferat să-l grațieze și să amnistieze, la 19 septembrie 1899, toate infracțiunile legate de procesul acestuia⁶⁷. Deși a acceptat grațierea, Dreyfus și-a rezervat dreptul de a promova cererea de revizuire, în timp ce Zola a criticat dur încercarea guvernului de a ieși onorabil din acest scandal, fără a-i pedepsi pe vinovați. Devenit incomod, în dimineața zilei de 29 septembrie 1902, marele scriitor Emile Zola a fost găsit mort locuința sa, asfixiat cu bioxid de carbon emanat de o sobă înfundată cu moloz. În anii 50 ai secolului XX, ziarul *Libération* acredita ideea că un antreprenor ar fi recunoscut că moartea scriitorului a fost opera sa și a unor complici, ei fiind cei care au înfundat cu moloz coșul casei lui Zola⁶⁸.

Începând din 7 aprilie 1903, Jean Jaures, lider marcant al socialiștilor francezi a reluat conducerea luptei pentru dovedirea nevinovăției lui Dreyfus și formula o cerere de revizuire împotriva sentinței de condamnare pronunțată de consiliul din Rennes⁶⁹. Cererea a fost admisă de Curtea de Casație și, prin decizia din 12 iulie 1906, căpitanul Alfred Dreyfus a fost, în sfârșit, achitat, punându-se capăt astfel unui proces ce a bulversat Europa timp de 12 ani, la 20 iulie 1906, survenind reabilitarea. Ca o măsură de reparație morală, cu aceeași ocazie, căpitanului Alfred Dreyfus i s-a conferit Legiunea de Onoare în grad de cavaler, în cadrul unei ceremonii solemne desfășurate tot în curtea Școlii de Ofițeri din Paris, unde suferise umilitoarea și nedreapta degradare militară⁷⁰. Radicalizarea „afaecrii Dreyfus” s-a datorat activității presei, animată de concepții antisemite, care considera că Dreyfus, evreu de origine, trebuia să rămână vinovat, ceilalți factori implicați, trebuind să rămână în orice caz „patrioți”.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Jean Denis Bredin, *op.cit.*, p.544.

⁶⁷ Théodore Reinach, *op.cit.*, p. 185.

⁶⁸ Jean Denis Bredin, *op.cit.*, p.417.

⁶⁹ Jean Doise, *op.cit.*, p. 160.

⁷⁰ Vincent Duclert, *L’Affaire Dreyfus, La Découverte*, 2006, p. 108.